

Samen op (onder)zoek

Participatieve methodieken voor geëngageerde
onderzoekers en praktijkwerkers

Liesbeth De Donder - Lieselot Degraeve
Bas Dikmans - Silke Marynissen

COLOFON

Samen op (onder)zoek: participatieve methodieken voor geëngageerde onderzoekers en praktijkwerkers

Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen (redactie)

Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Educatiewetenschappen

Brussel

ISBN 9789077130162

Eerste versie

@ 2025 Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder duidelijke bronvermelding. Overname van tekst is toegestaan mits de oorspronkelijke auteur(s) en titel expliciet worden vermeld, zowel van het boek als van het betreffende hoofdstuk. Het is niet toegestaan de inhoud te wijzigen of voor commerciële doeleinden te gebruiken zonder schriftelijke toestemming van de auteur(s).

Vormgeving: Lieselot Degraeve

Illustraties: Zoë Claessens

www.samenoponderzoek.be

Licentie

Samen op (onder)zoek: participatieve methodieken voor geëngageerde onderzoekers en praktijkwerkers © 2025 by Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen is licensed under CC BY-NC-ND 4.0. To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

NOOD AAN EEN DEKOLONIALE BENADERING VOOR PARTICIPATIEF ACTIEONDERZOEK

PAMELA SUERO, ADRIANA MORENO CELY

Participatief actieonderzoek is een waardevolle aanpak om onrechtvaardigheid, sociale uitsluiting en onderdrukking aan te kaarten. Maar in de praktijk gaat het vaak voorbij aan de diepgewortelde gevolgen van kolonialiteit als een significante vorm van onderdrukking. De koloniale erfenis heeft een blijvende invloed op onze instellingen en samenleving. Ze vormt onze manieren van denken en handelen en normaliseert verschillende vormen van structureel geweld. Dit hoofdstuk pleit voor een dekoloniale houding om de koloniale erfenissen te ontmantelen die het transformatieve potentieel van participatief actieonderzoek belemmeren. We onderzoeken wat kolonialiteit betekent en hoe het voorkomt in participatief actieonderzoek, en we delen ethische en praktische inzichten om de impact van kolonialiteit te beperken. Participatief actieonderzoek moet werken aan een collectieve kracht voor duurzame sociale verandering en bevrijding, door partners te betrekken bij betekenisvolle relaties waarin actie en reflectie de wonden van kolonisatie blootleggen, confronteren en helen.

- 1** **WAAROM IS EEN DEKOLONIALE HOUDING NODIG BIJ PARTICIPATIEF ACTIEONDERZOEK?**
- 2** **KOLONIALITEIT BETER BEGRIJPEN: DE KOLONIALE MATRIX VAN MACHT EN HAAR ASSEN**
- 3** **HOE KUNNEN WE EEN DEKOLONIALE HOUDING ONTWIKKELEN VOOR PARTICIPATIEF ACTIEONDERZOEK?**
- 4** **CONCLUSIE**

Noot: Dit hoofdstuk werd oorspronkelijk in het Engels opgesteld door Pamela Suero en Adriana Moreno Cely, en vertaald naar Nederlands door Lieselot Degraeve.

1. WAAROM IS EEN DEKOLONIALE HOUDING NODIG BIJ PARTICIPATIEF ACTIEONDERZOEK?

Participatief actieonderzoek is kritisch voor klassieke onderzoeksmethodes. Het doel is om rechtstreeks te werken met groepen die sociale uitsluiting ervaren, met de focus op hun ervaringen en expertise om onderdrukkende omstandigheden beter te begrijpen en in vraag te stellen. Naast kennisopbouw wil participatief actieonderzoek vooral aanmoedigen tot zinvolle actie en sociale verandering. Door academische grenzen te overstijgen, omarmt participatief actieonderzoek een transdisciplinaire denkwijze: het brengt diverse kennis en samenwerkingen samen in actie en reflectie tussen burgers, lokale organisaties, praktijkwerkers, academici en instellingen. Maar in de praktijk slaagt participatief actieonderzoek er niet altijd in om zijn bevrijdende potentieel volledig te realiseren en om de omstandigheden van uitgesloten groepen te verbeteren.

We stellen vast dat de kritische analyse van onderdrukkende structuren vaak oppervlakkig is. De blijvende impact van het koloniaal verleden wordt daarbij over het hoofd gezien (Tuck & Guishard, 2013). Koloniale nalatenschappen zijn vaak diep verankerd in de handelingen van projectleiders, in institutionele praktijken en in brede maatschappelijke systemen die ongelijkheden in stand houden, zowel op lokaal, nationaal als globaal niveau.

In dit hoofdstuk benadrukken we dat een dekoloniale houding nodig is om participatief actieonderzoek terug te brengen tot zijn oorspronkelijke transformatieve doelstelling. Er is geen standaard kader voor dekoloniaal participatief actieonderzoek (Thambinathan & Kinsella, 2021). Een eerste stap is beter begrijpen hoe kolonialiteit een primaire oorzaak van onderdrukking is, en vanaf daar voortdurend werken aan praktijken die onderdrukking doorbreken en plaats maken voor actie, reflectie en transformatie.

2. KOLONIALITEIT BETER BEGRIJPEN: DE KOLONIALE MATRIX VAN MACHT EN HAAR ASSEN

Het begrip *kolonialiteit* verwijst naar de blijvende machtsstructuren die in de koloniale tijd zijn ontstaan en die een blijvende invloed hebben op hoe we denken, werken, leren en ons tot elkaar verhouden (Maldonado-Torres, 2016). Die structuren vormen samen de koloniale matrix van macht (Quijano, 2010), die bestaat uit vijf assen: macht (*power*), het bestaan (*being*), kennis (*knowledge*), gender en natuur (*nature*). Om een dekoloniale houding aan te nemen, is het essentieel om die vijf assen te begrijpen.

Kolonialiteit van macht

Koloniale machten speelden in op de controle en verdeling van rijkdom door geracialiseerde arbeid uit te buiten. De slavernij legde de fundamenten voor het moderne kapitalisme door arbeidskrachten van elkaar te scheiden op basis van ras en door grondstoffenwinning. Europeanen profiteerden van die onbetaalde arbeid door gekoloniseerde volkeren. Ze kaapten hun land en natuurlijke bronnen en vormden die om tot kapitaal. Dat alles was geworteld in structureel geweld, genocides van Inheemse volkeren en Afrikaanse slavernij. De vernietiging van Inheemse gemeenschappen en de uitbuiting van arbeid en grondstoffen leidden tot een systeem van geracialiseerde onteigening, waarbij het kapitaal in handen kwam van de kolonisor. Dat systeem heeft blijvende effecten, zoals extreme ongelijkheden in welvaart, dominantie over mensen van kleur, en uitbuiting van mensen en milieu (Quijano, 2010).

Een actueel voorbeeld van de kolonialiteit van macht is de Europese groene transitie, die afhankelijk is van zeldzame mineralen uit voormalige koloniën. Het toont hoe een mondiaal kapitalistisch systeem grond-

stoffen blijft uitbuiten en toenemende ongelijkheid en armoede veroorzaakt in voormalig gekoloniseerde regio's, vooral bij mensen van kleur. Dezelfde machtsstructuren beïnvloeden bovendien de percepties van wie als 'modern' of 'ontwikkeld' wordt gezien en wie wordt gezien als 'onvoldoende democratisch' (Grosfoguel, 2006). De kolonialiteit van macht bepaalt welke levens gewaardeerd worden en welke levens kunnen worden uitgebuit, ondermijnd en geconsumeerd.

Kolonialiteit van het bestaan

Het idee van ras rechtvaardigde niet alleen de dominantie van bepaalde identiteiten over andere, maar was ook een bedreiging omdat het de menselijkheid van gekoloniseerde volkeren negeerde en zelfs ontkennde (Maldonado-Torres, 2016). De kolonialiteit van het bestaan wijst op de onzichtbaarheid en ontmenselijking van mensen van kleur die door kolonisators als onwaardig voor deze wereld werden beschouwd. Ze werden gezien als 'wilden' of 'barbaren' die van nature inferieur waren of zelfs niet bestonden. Door die logica werd volwaardig mens zijn geassocieerd met wit zijn (Fanon, 2008).

Die ontmenselijking normaliseerde haat, onverschilligheid, brutaal geweld en onethische oorlogsvoering, waardoor gekoloniseerde volkeren werden gedood, tot slaaf gemaakt en seksueel misbruikt (Maldonado-Torres, 2016). Die patronen bestaan nog altijd en worden versterkt door raciale hiërarchieën en structurele discriminatie op basis van ras in onderwijs, werk, gezondheid, huisvesting, openbare ruimtes, media, politiek en andere instituties. Actuele voorbeelden daarvan zijn ongewapende zwarte mensen die worden gedood door politieagenten in de Verenigde Staten, zoals aangekaart door de Black Lives Matter-beweging, en de aanhoudende genocide van het Palestijnse volk. Een meer subtiele vorm van kolonialiteit van het bestaan zijn microagressies die voortkomen uit geïnternaliseerd en systemisch racisme, waardoor we waarden en normen van kolonisators overnemen om geaccepteerd te worden in een samenleving die door witte mensen wordt gedomineerd.

Kolonialiteit van gender

De ontmenselijking gaat verder dan ras en is verweven met gender, sociale klasse, etniciteit, handicap, leeftijd, taal, religie en cultuur. De kolonialiteit van gender houdt stand door racisme en het patriarchaat, waar witte suprematie eigenlijk witte mannelijke suprematie wordt (Lugones, 2010). Europese koloniale machten legden hun binair gendersysteem op aan gekoloniseerde volkeren en diverse gendersystemen werden vervangen door hiërarchische gendersystemen. Die verschuiving heeft nog altijd invloed op genderrelaties en ongelijkheden.

Een recent voorbeeld van de kolonialiteit van gender is de beperking van de regering-Trump op diversiteits-, gelijkheids- en inclusiebeleid. De maatregelen treffen organisaties wereldwijd, ook in België. Witte mannelijke suprematie is ook zichtbaar in alledaagse praktijken zoals de arbeidsverdeling naar sekse, ongelijke lonen, en ondergewaardeerde zorgarbeid die vooral wordt uitgevoerd door vrouwen van kleur en die vooral witte mannen ten goede komt.

Kolonialiteit van kennis

De moderne westerse wetenschap kent haar oorsprong in de Cartesiaanse filosofie die lichaam en geest van elkaar losmaakt en die stelt dat objectieve kennis te bereiken is door een deductieve logica (Grosfoguel, 2006). Zwarte feministen en Inheemse wetenschappers verwerpen het idee van objectieve kennis en stellen dat alle kennis inherent contextafhankelijk is en ingebed in specifieke positionaliteiten die beïnvloed worden door machtsdynamieken (Haraway, 1988). Kennis wordt gevormd door omstandigheden en door

geleefde ervaringen (Thambinathan & Kinsella, 2021), waardoor kennis niet universeel en onpartijdig kan zijn. Het streven naar objectiviteit heeft vaak geleid tot de onderdrukking van alternatieve manieren van kennisverwerving, een fenomeen dat gekend is als *epistemicide*.

Een voorbeeld van de kolonialiteit van kennis is het opvallende onevenwicht in de verdeling van middelen. Er gaat bijvoorbeeld meer financiering naar technologische en militaire onderzoeksprojecten, die doorgaans meer vernietiging veroorzaken, dan naar kunsten, humane wetenschappen of sociale wetenschappen, die sociale en politieke verandering kunnen bevorderen. Bovendien heeft het patriarchaat een invloed in de academische wereld. In het Globale Noorden zijn er bijvoorbeeld minder vrouwen, vooral vrouwen van kleur, benoemd als hoogleraar (Bourabain & Verhaeghe, 2022). Die hiërarchische kennissystemen belemmeren het wederzijds leren tussen diverse kennissystemen en perspectieven, die cruciaal zijn voor de aanpak van complexe mondiale vraagstukken.

Kolonialiteit van natuur

De kolonialiteit van natuur wijst op een westerse, antropocentrische visie en een hiërarchische relatie tussen mens en natuur. Dit perspectief beschouwt natuur als een economische bron, met overexploitatie en milieuschade als gevolg. Het staat in contrast met Inheemse perspectieven waarin de mens diep verbonden is met niet-menselijke wezens zoals dieren en planten die dezelfde omgeving delen (Wilson, 2008). De kolonialiteit van natuur toont de invloed van koloniale machten en van extractieve praktijken op onze verhouding tot alle levensvormen.

Problemen zoals klimaatverandering, verlies van biodiversiteit en milieudegradatie zijn het resultaat van de kolonialiteit van natuur. Die crisissen zijn verbonden met economische systemen van koloniale machten, gericht op grondstoffenwinning en niet-duurzame consumptie (Sultana, 2022). Gemarginaliseerde gemeenschappen lijden er het meeste onder en worden geconfronteerd met vervuiling, giftig afval, mijnbouw, woestijnvorming, overstromingen, gedwongen migratie en armoede. Voorstanders van zogenaamde vooruitgang gaven voorrang aan economische groei maar hadden geen oog voor de effecten op de natuur en op bepaalde gemeenschappen. Sommigen beweren nog steeds dat innovatie en technologie kunnen zorgen voor duurzame grondstoffenwinning met voordelen voor het milieu en sociale voordelen (Magalhães Teixeira, 2025). Maar die marktgedreven aanpak biedt vaak alleen oppervlakkige oplossingen. Denk bijvoorbeeld aan groene groei, het idee dat economieën eindeloos kunnen blijven groeien zolang er maar duurzame technologieën worden gebruikt. Of denk aan koolstofcaptatie, waarbij CO₂ wordt opgevangen en opgeslagen om de uitstoot te compenseren. Zulke maatregelen lijken positief, maar in de praktijk houden ze vaak een vorm van neo-extractivisme in stand: het voortzetten van grootschalige exploitatie van grondstoffen, maar dan in een groener jasje. Daardoor worden de diepere, structurele oorzaken van milieudegradatie en ongelijkheid niet aangepakt en blijft fundamentele systeemverandering uit.

In Tabel 1 lichten we enkele andere concepten toe die gerelateerd zijn aan kolonialiteit.

Concept	Voorbeeld
Kolonialisme: Een systeem waarin een dominant land complete of gedeeltelijke controle uitoefent over het politieke, economische, sociale en culturele leven van een gebied, gericht op uitbuiting van de bronnen en bevolking.	Belgische kolonisators grepen de macht in Congo, Rwanda en Burundi. Ze bouwden politieke heerschappij op, ze richtten economische systemen in die de natuurlijke rijkdommen exploiteerden en ze hadden culturele invloed gedurende decennia.

Kolonialiteit: De blijvende machtsstructuren die invloed hebben op cultuur, arbeid, relaties en kennis, gebaseerd op verschillen in ras, etniciteit, klasse, socio-economische status en gender, zelfs na het einde van de formele koloniale heerschappij.	Ontwikkelingsprogramma's gaan er vaak van uit dat gemarginaliseerde gemeenschappen westerse expertise nodig hebben om uit armoede te komen en zich verder te ontwikkelen. Vanuit die aanpak richten ze zich vooral op scholing of financiële hulp in plaats van de oorzaken van problemen aan te pakken en plaatselijke kennis en expertise te erkennen.
Racialisering: Een historisch en actueel sociaal proces waarbij mensen worden ingedeeld in rassen gebaseerd op waargenomen fysieke of culturele eigenschappen zoals huidskleur, religie en afkomst. Het werd toegepast door koloniale machten om raciale hiërarchieën te creëren die witte mensen bevoordeelden. Op die manier werden ongelijkheid, uitbuiting, segregatie en ontmenselijking gerechtvaardigd.	In België hebben geracialiseerde mensen meer kans op discriminatie bij de zoektocht naar een woning of een job, of wanneer ze in aanraking komen met de politie. Witte mensen daarentegen worden sneller vertrouwd of bevoordeeld.
(Neo)extractivisme: Het bemachtigen en benutten van middelen, bronnen en kennis zonder toestemming, terwijl de gevolgen voor de rechtmatige eigenaren en hun omgeving worden genegeerd.	Boeren en Inheemse mensen hebben eeuwenlang zaden verzorgd en ontwikkeld, maar grote bedrijven dreigen met intellectuele eigendom en biotechnologie om hun grip op biodiversiteit en voedselproductie te versterken. Dat zet de voedselzekerheid van gemarginaliseerde gemeenschappen op het spel.

Tabel 1. Andere concepten gerelateerd aan kolonialiteit uitgelegd

3. HOE KUNNEN WE EEN DEKOLONIALE HOUDING ONTWIKKELEN VOOR PARTICIPATIEF ACTIEONDERZOEK?

In dit deel onderzoeken we hoe de vijf assen van kolonialiteit (macht, het bestaan, gender, natuur en kennis) tot uiting komen in participatief actieonderzoek en hoe een dekoloniale houding kan helpen om ertegen in te gaan. We stellen geen one-size-fits-all-aanpak voor, maar we delen enkele doordachte ethische overwegingen die voortdurend zelfonderzoek aanmoedigen in participatie, actie en reflectie. Voor elke as van de koloniale matrix is er een samenvatting met een kompasvraag en denkvragen als gids voor ethisch onderzoek. We raden aan om de vragen er regelmatig bij te nemen, zodat de betrokken actoren van een project kunnen nagaan hoe koloniale nalatenschappen in stand worden gehouden en hoe ze die actief kunnen uitdagen.

Dekolonisering van macht

In participatief actieonderzoek komt de kolonialiteit van macht tot uiting in bestaande hiërarchieën in gemeenschappen en instituties. Die hiërarchieën hebben vaak controle over middelen en nemen belangrijke beslissingen. Het is te optimistisch om te geloven dat iedereen kan participeren in een context van ongelijke machtsverhoudingen. Om de kolonialiteit echt uit te dagen, moeten we verschillende lagen van machtsverhoudingen erkennen en rekening houden met de belangen van alle betrokken groepen. Alleen zo kunnen we voorkomen dat hun kennis of strijd wordt gecoöpteerd (dat wil zeggen: overgenomen, ingepast of

gebruikt door dominante machten zoals overheden, bedrijven of academische instellingen) op een manier die hun oorspronkelijke betekenis verzwakt of ten goede komt aan die dominante machten in plaats van aan de gemeenschappen zelf. Het is cruciaal om middelen en macht eerlijker te verdelen, vooral door gedeeld eigenaarschap en leiderschap te bevorderen. Machtsverhoudingen verschuiven betekent controle en superioriteit loslaten. Een dekoloniale houding betekent niet alleen uitgesloten groepen 'een stem geven' of 'empoweren'. Het vergt oprecht luisteren, leren van hun stem, hun wijsheid en hun handelingsvermogen, hen helpen om barrières te doorbreken naar hun zelfbeschikking en ze ondersteunen om hun situatie te verbeteren (Moreno-Cely et al., 2021).

In participatief actieonderzoek: de controle delen en manieren ontwikkelen om middelen en beslissingsmacht te herverdelen.	
Kompasvraag: 'Wiens stemmen, macht en middelen worden er versterkt in het proces?'	
PAR-component	Reflectievragen
Participatie	• Wie heeft de autoriteit om beslissingen te nemen? • Welke invloed hebben bepaalde machtsdynamieken op de betrokkenheid van de meest uitgesloten groepen? • Wie wordt er betaald of krijgt rechtstreekse voordelen van het project, en wie niet? • Wat is onze rol (als onderzoekers) in het beslissingsproces? Laten we anderen leiden of hebben we liever zelf de controle?
Actie	• Hoe gaan we om met verschillende interpretaties van het probleem? • Welke maatregelen nemen we om gelijkheid, diversiteit en inclusie in besluitvormingsprocessen te bevorderen? • Hoe gaan we het werk van niet-academische partners erkennen en eerlijk compenseren? • Wat doen we om wederkerigheid en verantwoording te garanderen?
Reflectie	• Wie zal het meest voordelen ervaren na het project, en welke voordelen zullen er zijn voor uitgesloten groepen? • Hoe kunnen we onze privileges en macht gebruiken om uitgesloten groepen te ondersteunen? • Hoe creëren we ruimte om regels en machtsstructuren ter discussie te stellen die ingaan tegen onze principes?

Tabel 2. Dekolonisering van macht

Dekolonisering van het bestaan

Dekolonialiteit vereist een inspanning om opnieuw te humaniseren en om de menselijkheid, waarde en waardigheid van alle betrokkenen te erkennen. De partners van het project moeten regelmatig reflecteren over hun eigen opvattingen en hoe die hun interacties en betrokkenheid beïnvloeden. Het ontwerp, de methodieken en de dynamieken in het onderzoeksproject moeten betekenisvolle relaties bevorderen die diverse identiteiten een plek geven in plaats van ze uit te sluiten. Dat betekent dat men zich bewust moet zijn van situaties waar mensen worden uitgesloten, als minder belangrijk worden behandeld of worden gebruikt als hulpmiddel zoals informanten of helpers. Open dialoog en collectieve reflectie over problemen zoals identiteit, racisme, wit privilege, stereotypen, discriminatie en koloniale nalatenschap zijn fundamenteel.

Humaniseren omvat ook relationele ethiek van zorg en onderlinge afhankelijkheid. Kolonialiteit bevordert segregatie, dominantie en individualisme; dekolonialiteit benadrukt dat onze menselijkheid relationeel is en ondersteund wordt door de gemeenschap. Gebaren van zorg of ondersteuning, zowel fysiek, emotioneel als materieel, zijn essentieel als een ethische houding, om weerstand te bieden aan kolonialiteit en om onze gedeelde menselijkheid te bevestigen.

In participatief actieonderzoek: de menselijkheid, waardigheid en waarde van alle deelnemers opeisen.	
Kompasvraag: 'Wiens menselijkheid staat centraal in het proces, en wiens menselijkheid wordt aan de kant geschoven?'	
PAR-component	Reflectievragen
Participatie	• Wie komt in aanmerking om deel te nemen als co-onderzoeker? • Wie sluiten we (on)bewust uit of wie plaatsen we meer op de achtergrond? • Hoe dagen we stigma en discriminatie uit?
Actie	• Hoe zijn onze acties bevorderend voor de humanisering van groepen? Hoe gaan ze dehumanisering tegen? • Wiens veiligheid is beschermd in geval van conflict? • Hoe erkennen en herwaarderen de acties diverse, lokale manieren van zijn? • Hoe worden betekenisvolle praktijken van zorg, ondersteuning en onderlinge afhankelijkheid gevoed?
Reflectie	• Zijn we ons bewust van onze privileges, en hoe zetten we ze in? • Wat is de invloed van koloniale nalatenschappen op onze identiteiten? • Wiens inzichten worden erkend als legitieme vorm van reflectie en rapportering? • Hoe humaniseert het project gemarginaliseerde manieren van zijn, zich verhouden en bestaan in de wereld?

Tabel 3. Dekolonisering van het bestaan

Dekolonisering van gender

In participatief actieonderzoek houden koloniale gendernormen vaak patriarchale systemen in stand die witte, heteroseksuele, cisgender mannen bevoorrechten in sociale en politieke sferen, terwijl andere identiteiten worden uitgesloten. Een dekoloniale benadering betwist patriarchale dominantie in participatie, inspraak, arbeid en leiderschap. Het heeft als doel om de macht meer rechtvaardig te verdelen onder groepen, rekening houdend met de kruispunten tussen genderonderdrukking en ras, sociale klasse, leeftijd, (lichamelijke en mentale) mogelijkheden, en andere domeinen van uitsluiting. Fundamenteel is de meervoudige uitsluiting doorbreken van vrouwen van kleur, queer personen met lage inkomens en genderdiverse mensen met een beperking.

Een essentiële stap is relaties ontwikkelen die gebaseerd zijn op wederzijdse erkenning en safe spaces creëren waar diverse genderidentiteiten en -uitdrukkingen naast elkaar kunnen bestaan. Dat bevordert zinvolle participatie. Het actieplan moet de zorgen aanpakken van vrouwen en andere groepen die uitsluiting ervaren op basis van gender en, waar mogelijk, hun rechten en volledige inclusie ondersteunen. Gelijke verdeling van emotionele en logistieke verantwoordelijkheden is ook belangrijk, in plaats van die voornamelijk aan vrouwen toe te wijzen.

In participatief actieonderzoek: het bevorderen van volledige erkenning, deelname en machtsuitoefening door vrouwen en andere mensen die uitsluiting ervaren op basis van gender.	
Kompasvraag: 'Hoe wordt patriarchale macht verstoord of juist versterkt in het proces?'	
PAR-component	Reflectievragen
Participatie	• Zijn vrouwen, queer personen en genderdiverse mensen zichtbaar en betekenisvol betrokken bij co-design, leiderschap en implementatie? • Hoe versterken of doorbreken de groepsdynamieken de bestaande gendergebaseerde machtsrelaties? • Hoe pakken we gendergebaseerde stigma of uitsluiting aan?
Actie	• Hoe bevorderen onze acties actief depatriarchalisering en genderrechtvaardigheid? • Komt de herverdering van de macht ten goede aan zij die werden uitgesloten door gendernormen? • Breiden we leiderschap uit en centreren we de zorgen en geleefde ervaringen van vrouwen, queer personen en genderdiverse deelnemers? • Hoe worden zorg-, ondersteunings- en logistieke taken verdeeld en als essentieel erkend?
Reflectie	• Creëren we ruimte voor deelnemers om te reflecteren over gender zonder angst voor oordeel, censuur of marginalisering? • Hoe kunnen we patriarchale aannames en structuren blootleggen en uitdagen? • Wiens genderervaringen en kennis voeden onze reflectie, analyse en rapportering? • Op welke manieren ondersteunen we machtsuitoefening door degenen die historisch werden uitgesloten op basis van gender?

Tabel 4. Dekolonisering van gender

Dekolonisering van kennis

Het doel van onderzoek is om kennis te genereren, maar participatief actieonderzoek streeft een dieper doel na: een rechtvaardigere wereld. Westerse onderzoeksmethoden depolitiseren kennis en koppelen het los van geleefde ervaringen, terwijl in een dekoloniale benadering kennis juist wordt gezien als als politiek, relationeel en betekenisvol voor gemeenschappen (Datta, 2018). In participatief actieonderzoek betekent dat dat kennis wordt gewaardeerd uit een collectief kritisch bewustzijn, waardoor deelnemers in staat zijn om onderdrukking in vraag te stellen, gedeelde identiteiten te ontwikkelen, samen te werken en zich te organiseren om sociale en politieke verandering na te streven. Zoals Audre Lorde zei: 'Je kunt het huis van de meester niet afbreken met het gereedschap van de meester'. Een dekoloniaal perspectief omvat (i) westerse kennis kritisch analyseren, (ii) kennis die door koloniale machten werd genegeerd nieuw leven inblazen en herwaarderen, (iii) deze hernieuwde kennis toepassen om samen te werken en om te mobiliseren door middel van belangenbehartiging, weerstand en creatieve, lokale initiatieven.

Lokale talen zijn essentieel voor een dekoloniale houding omdat taal en kennis met elkaar verbonden zijn. Inheemse gemeenschappen benadrukken dat taal, naast culturele identiteit, een weergave is van hoe we de wereld begrijpen en ons ertoe verhouden. Herwaardering van lokale talen opent perspectieven en bevordert begrip, bijvoorbeeld door lokale denkers, kunstenaars of ambachtslieden te betrekken en hun

bijdragen te waarderen naast die van externe experts. We ondersteunen diverse methoden zoals mondelinge geschiedenissen, Inheemse verhalen vertellen en artistieke expressie. Die collectieve aanpak helpt om rijke culturele tradities te herstellen, te eren en te bewaren.

In participatief actieonderzoek: kritisch bewustzijn bevorderen voor sociale en politieke betrokkenheid door gemarginaliseerde kennissystemen te herwaarderen en opnieuw centraal te stellen.	
Kompasvraag: 'Wiens kennis staat centraal en wiens kennis wordt opzij geschoven in het proces, en hoe stuurt dat de sociale verandering?'	
PAR-component	Reflectievragen
Participatie	• Welke kennissystemen zijn betrokken in het project, en beïnvloeden ze het project in gelijke mate? • Wiens kennissystemen worden bevoorrecht? • Geven we prioriteit aan westerse academische literatuur boven lokale kennis? • Hoe herwaardeert ons project de kennis van lokale mensen, kunstenaars en ambachtslieden?
Actie	• Worden lokale wereldbeelden, geschiedenissen, geleefde ervaringen, stemmen en culturele praktijken centraal gesteld? • Wordt kennis hoofdzakelijk gegenereerd ten behoeve van lokale mensen en om onrecht tegen te gaan, of richten we ons meer op wetenschappelijke publicaties en onze carrières? • Maken we genoeg ruimte voor kritische reflexiviteit in elke fase, voor en na de implementatie van acties? • Hoe bevorderen of belemmeren we het wederzijds leren van diverse kennissystemen?
Reflectie	• Hoe genereert het project kritisch bewustzijn voor sociale verandering en socio-politieke betrokkenheid? • Hoe zal het project betekenisvolle resultaten genereren die onrecht aanpakken en uitgesloten groepen ten goede komen?

Tabel 5. Dekolonisering van kennis

Dekolonisering van de natuur

Kolonialiteit van de natuur in participatief actieonderzoek toont zich wanneer land, ecosystemen, dieren of de natuur alleen worden gezien als hulpbronnen, als eigendom of als neutraal terrein voor menselijk gebruik. Die visies koppelen mensen los van ecosystemen en ze negeren de spirituele, voorouderlijke en relationele banden die gemeenschappen hebben met land, rivieren, bossen en dieren. Ze bepalen welke kennis over de natuur waardevol is en geven de voorkeur aan technici of instellingen boven lokale of Inheemse wijsheid. Milieuschade bij uitgesloten gemeenschappen wordt vaak genegeerd, afgedaan als een ongerelateerd extern effect, als onvermijdelijk of minder belangrijk.

Een dekoloniale benadering van participatief actieonderzoek ziet mens en natuur niet als gescheiden, maar als verbonden. Natuur wordt benaderd als een actieve partner in kennisdeling en in het bouwen aan collectief welzijn. Die visie gaat verder dan klassiek milieubewustzijn: ze benadrukt dat we afhankelijk zijn van elkaar, dat we samenleven met andere vormen van leven, en dat we zorg voor natuur centraal moeten

stellen. Het beschouwt milieu-uitdagingen als politieke kwesties in plaats van louter technische. Een eerste stap is het bewustzijn bevorderen over de invloed van eurocentrische of antropocentrische perspectieven op onze omgang met de natuur. Bij initiatieven met betrekking tot land, voedsel of milieu, mogen technologische oplossingen geleid door experts nooit het zwijgen opleggen aan lokale wijsheid. Extractieve praktijken moeten weerstand krijgen. Het doel is om onze gedeelde omgeving te respecteren en beschermen.

In participatief actieonderzoek: zorgzame, wederzijdse en onderling afhankelijke relaties herstellen met land en natuur.	
Kompasvraag: 'Hoe verhouden we ons tot de natuur in dit proces? Houden we extractie in stand of voeden we wederkerigheid, zorg en verantwoordelijkheid?'	
PAR-component	Reflectievragen
Participatie	• Hoe erkennen we de rol van land en natuur (rivieren, bossen, dieren, grond) bij het vormgeven van collectief welzijn en identiteit? • Wiens kennis en beslissingsmacht over land, natuur of ecosystemen stellen we centraal, en wie sluiten we uit? • Maken we ruimte voor de uitdrukking van spirituele, culturele of relationele verbindingen met plaats en natuur?
Actie	• Hoe beïnvloeden onze acties ecosystemen op korte en lange termijn? • Pakken we milieu-onrecht aan en ondersteunen we het recht van gemeenschappen op een gezonde omgeving? • Hoe zijn onze acties afgestemd op de kennis en prioriteiten van degenen die het meest verbonden zijn met het land? • Hoe gaan onze acties in tegen extractivisme en transformeren ze onze relatie tot de natuur op meer zorgzame, wederzijdse en verantwoordelijke manieren?
Reflectie	• Reflecteren we kritisch op onze aannames en wereldbeelden over de natuur? • Erkennen we de ecologische impact van ons werk en erkennen we wie het meest getroffen wordt? • Hoe worden meer-dan-menselijke relaties weerspiegeld in ons leren, rapporteren en toekomstige planning? • Welke verantwoordelijkheid nemen we tegenover ecosystemen op de lange termijn voorbij dit project?

Tabel 6. Dekolonisering van de natuur

4. CONCLUSIE

In dit hoofdstuk nodigen we uit tot een dekoloniale manier van kijken en werken. Alleen zo kan participatief actieonderzoek echt verandering in gang zetten. Een dekoloniale houding betekent dat we stilstaan bij de sporen van kolonialiteit en hoe die nog steeds doorwerken in macht, identiteit, kennis, genderrollen en onze relatie met de omgeving. Het gaat erom dat we onszelf en elkaar bevragen en samen kritisch leren en afleren. Of we nu onderzoeker, begeleider, praktijkwerker of deelnemer zijn: sociale verandering begint bij onszelf en bij de manier waarop we met anderen samenwerken.

Een dekoloniale mentaliteit is meer dan een methodologische checklist. Het is een oprechte toewijding om kennisproductie menselijker te maken en om werkelijk in gesprek te gaan met groepen die vaak buitenge-

sloten worden. Dat betekent dat we bewust handelen, relaties opbouwen die steunen op wederzijds respect en de wijsheid van anderen serieus nemen. Het vraagt om nederigheid: onze eigen positie en privileges inzetten om lokale partners te ondersteunen. Het vraagt ook moed: mislukkingen en frustraties niet uit de weg gaan, maar ze samen onder ogen zien. Door het proces te delen ontstaat collectieve veerkracht. In die verbondenheid leren we zorgzame en wederkerige relaties te onderhouden, zowel met mensen als met het meer-dan-menselijke leven om ons heen.

Wereldwijde ongelijkheden worden steeds groter en koloniale erfenissen blijven schadelijke gevolgen hebben. Daarom zouden gemarginaliseerde gemeenschappen extractief onderzoek niet meer mogen accepteren. Participatief actieonderzoek benaderen vanuit een dekoloniale mentaliteit biedt een alternatieve manier om samen te werken en ondertussen ook te herstellen, organiseren, lokale macht te versterken, weerstand te bieden en verbeelding te verweven met actie in de zoektocht naar een meer rechtvaardige, eerlijke toekomst.

REFERENTIES

Bourabain, D., & Verhaeghe, P. P. (2022). Shiny on the Outside, Rotten on the Inside? Perceptions of Female Early Career Researchers on Diversity Policies in Higher Education Institutions. *Higher Education Policy*, 35(2), 542–560. <https://doi.org/10.1057/s41307-021-00226-0>

Datta, R. (2018). Decolonizing both researcher and research and its effectiveness in Indigenous research. *Research Ethics*, 14(2), 1–24. <https://doi.org/10.1177/1747016117733296>

Fanon, F. (2008). *Black Skin, White Masks*. Penguin Random House. https://monoskop.org/images/a/a5/Fanon_Frantz_Black_Skin_White_Masks_1986.pdf

Grosfoguel, R. (2006). Transmodernity, border thinking, and global coloniality. Decolonizing political economy and postcolonial studies. *Jstor*, 29, 167–187. <https://www.eurozine.com/transmodernity-border-thinking-and-global-coloniality/>

Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 127–161. <https://doi.org/10.1215/9780822385943-005>

Lugones, M. (2010). The Coloniality of Gender. In W. Mignolo & A. Escobar (Eds.), *Globalization and the Decolonial Option* (pp. 369–390). Routledge.

Magalhães Teixeira, B. (2025). Coloniality of Nature. In *Virtual Encyclopaedia - Rewriting Peace and Conflict*. <https://rewritingpeaceandconflict.net/coloniality-of-nature/>

Maldonado-Torres, N. (2016). *Outline of Ten Theses on Coloniality and Decoloniality*. Foundation Frantz Fanon. https://caribbeanstudiesassociation.org/docs/Maldonado-Torres_Outline_Ten_Theses-10.23.16.pdf

Moreno-Cely, A., Cuajera-Nahui, D., Escobar-Vasquez, G. C., Vanwing, T., & Tapia-Ponce, N. (2021). Breaking monologues in collaborative research: bridging knowledge systems through a listening based dialogue of wisdom approach. *Sustainability Science*, 16(3), 919–931. <https://doi.org/10.1007/s11625-021-00937-8>

Quijano, A. (2010). Coloniality and Modernity/Rationality. In W. Mignolo & A. Escobar (Eds.), *Globalization and the Decolonial Option* (pp. 22–32). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315868448>

Sultana, F. (2022). The unbearable heaviness of climate coloniality. *Political Geography*, 99, 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2022.102638>

Thambinathan, V., & Kinsella, E. A. (2021). Decolonizing Methodologies in Qualitative Research: Creating Spaces for Transformative Praxis. *International Journal of Qualitative Methods*, 20, 1–9. <https://doi.org/10.1177/16094069211014766>

Tuck, E., & Guishard, M. (2013). Uncollapsing Ethics. Racialized Sciencism, Settler Coloniality, and Ethical Framework of Decolonial Participator. In *Challenging Status Quo Retrenchement* (pp. 3–27). Information Age Publishing.

Wilson, S. (2008). Research is Ceremony. *Indigenous Research Methods*. Fernwood Publishing.